

PRAVILNIK DRUŠTVA »SRPSKE ČITAONICE« U HERCEG-NOVOM IZ 1894. GODINE

Gradska inteligencija Novske krajine, nastala seobom vladike Savatija Ljubibratića iz manastira Tvrdoša posljednje decenije XVII vijeka, već polovinom XVIII vijeka, ističe svoj zahtjev za otvaranjem škola. Ona se putem svojih crkveno-opštinskih organizacija — ustanova u kojima se sticalo sve najbogatije, najrodoljubivije i najučelnije — borila za svoja prava i ostvarenje svojih ekonomsko-političkih i prosvjetno-kulturnih zahtjeva.¹ Brojna bratstva *Komunitadi topaljske*² davala su ugledne pomorce i Mlecima i Austriji. Plovili su oni i pod ruskim, francuskim i grčkim zastavama. Svoja materijalna dobra i novac izvan zavičaja imali su u Trstu, Carigradu, Italiji, Rusiji i Rumuniji. Simo Matavulj piše da je u njegovo vrijeme u Hercegovskoj krajini bilo šezdeset i pet bratstava »u kojima od vajkada bješe po jedan kapetan pomorski« (*Boka i Bokelji*, Novi Sad, Matica srpska, 1893).

Zbog oskudice škola za vrijeme mletačke uprave »morali su starješine pravoslavne vjere slati sinove u austrijsku državu da se uče čitanju, pisanju, srpskome jeziku, naukama humaniora retorici i skladnome ponašanju u društvu...«³

Sest glavara *Komunitadi topaljske*, koje je narod birao između sebe, svake godine »sve svoje službene poslove pisahu srpski.«⁴

¹ Tomo K. Popović, *Herceg-Novi. Istorijske bilješke. Knjiga prva 1382—1797*, Herceg-Novi, 1924. Izdanje »Orjena«, Društva za poljepšavanje i unapređivanje Herceg-Novoga i okolice mu, 132, 135—138.

² Posebnim dukalom ustanovljena je slobodna Topaljska opština (14. jula 1718. do propasti Mletačke Republike 16. avgusta 1797). »Komunitad od Tople« su sačinjavala sela: Topla, Mojdež, Mokrine i Zeleno Brdo, Ratiševina, Trebesin i Sv. Stefan (Sušcepan), Podi sa Dolima i Brajkovinom, Kamenno, Miočević i Denović, Kumbor i Podgora, Žlijebi, Sasović i Kazimir, Kuti sa Presjekom, Lastvom, Rujevom i Bogljenovićima, Baošić, Bijela, Kruševica i Jošica. (Dr Vladimir Corović, *Topaljska opština kod Herceg-Novog u prvoj polovini XVIII veka*, Glasnik Geografskog društva za 1929, sv. XV, 1—11.)

³ Tomo K. Popović, nav. djelo, 132—133.

⁴ Tomo K. Popović, nav. djelo 139, v. tamo navedenu literaturu. Up. i bilješku o postavljanju »barjaktara od stendarda« (glavna vojnička zastava

Gradska inteligencija Herceg-Novog nastavljala je i u XIX vijeku školovanje utrvenim putevima svog narodnog porijekla: u bogoslovijama tada austrijske Dalmacije i Ugarske ili u svojoj pomorskoj školi u Herceg-Novom. Simo Matavulj piše u svojim memoarskim zapisima između ostalog: »... Vlada se dugo protivila želji Novljana, pa najposlije, čini mi se oko 1862. g. najviše po nastojanju Stjepana Ljubiše, učini im po volji. Prvi upravnik nove, jedine srpske srednje škole na primorju bio je Mato Mrša, dotle profesor nautike u Zadru... Krstiše je svečano i izradiše da joj i vlada prizna sva krštena imena: Zavod Srbina, pomorska škola, zadužbina Boškovića — Đurovića — Laketića...«⁵ Kada se, dakle, poslije šezdesetih godina u Monarhiji javio slobodniji ustavni život, Novljani su osnovali i prvu srednju školu na primorju sa nastavnim maternjim jezikom. U svojim memoarskim bilješkama Matavulj će dalje zabilježiti o srpskom jeziku: »... U Novom počeh čitati Sveto pismo u prijevodu Daničićevu i Vukovu, i tek tada razumjeh da se pravi književni naš jezik, kao takav nigdje ne govori, nego da je sastavljen od onoga što je najbolje u svijema krajevima, od riječi koje su općenitije i koje su bliže starome jeziku. Tada nabavih gramatičke spise Daničićeve, Novakovićeve i Boškovićeve, te s velikom pomnjom počeh ispočetka, kao što je trebalo, da je sreće bilo, da su me drugi u djetinjstvu uputili! Mnogo mi je valjalo što sam poznavao crkveni jezik i što sam zapamtio stilesiju crkvenih pjesama...«⁶ Pored italijanske jezičke

pod kojom se skupljala narodna vojska u ratno doba). Bilješka glasi ad literam:

Na 3 marča 1773 na Toploj od Novoga

M(csto) P(ečata) S(vetoga) V(oznesenija) H(ristova)

Budući pasuo [od ital. passare, proći, J. S.] s ovoga svijeta na drugi Jovo Vučinov koji je bio bariaktar od stendarda od sve komunitadi od Tople, odluči ova bankada z dogovorom sve starešina učiniti drugoga bariaktara od istoga stendarda, koga narekosmo i učinismo... Savu Sarabaću Zeravicu sina Antonova Zeravicu, a nebuđu [od ital. il nipote, bratućed, J. S.] pokojnoga kapetana Save i Ivana Sarabaće Zeravica koji je bio najprvi bariaktar od ove krajine i nosio ga jumački... u ratno doba, kako siedoče mnogi publici atestati [ital. pubblici attestati, javna svjedočanstva, J. S.] a navlaštito atestat pokojnoga kavaliera konte Ivana Burovića i podpisuemo se za utrdene i postavlamu pečat

Nikolò Goracucchi capitano della Com^{te} [opštinski predsjednik']

Gligor Popović, suđa od komunitadi

Anto Laketić, suđa od komunitadi

Vasil Nakićenović, suđa od komunitadi

Jovo Stanišić, suđa od komunitadi

Jovo Milanović kancre od kom.^a [opštinski bilježnik'] (Petar Šerović, Iz arhive stare Topaljske opštine kod Herceg-Novog. Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, Beograd, 1933, knj. VIII, 30).

⁵ Simo Matavulj, *Bilješke jednog pisca*, Novi Sad — Beograd (Matica srpska — Srpska književna zadruga), *Srpska književnost u sto knjiga*, knj. 53, 67.

⁶ Simo Matavulj, nav. djelo, 88.

i opšte kulture kao i stručne pomorske terminologije. Matavulj je primjenjivao i vukovsko-daničićevski jezički izraz u novskoj pomorskoj školi već osamdesetih godina prošloga vijeka (boravio je kao učitelj italijanskog jezika u školi od 1874—1881). To je vrijeme kada su đačke podružnice *Ujedinjene omladine srpske* (1866—1872) djelovale i u primorju i imali svoje povjerenike i na području južne Dalmacije: u Dubrovniku prof. Luko Zore i konte Jozo Bona, u Herceg-Novom Jefto Gojković, u Risnu Mitar Bjeladinović, u Kotoru Špiro Ognjenović i Niko Stefanović, u Budvi Ilija Račeta, gradonačelnik.⁷ Poslije raspada *Ujedinjene omladine srpske* kao nacionalno-političke stranke, i dalje su ostali nacionalni i prosvjetno-kulturni zadaci na polju njegovanja i izgrađivanja književnosti i jezika. Čitaonice, kao institucije najšireg društvenog karaktera, i dalje imaju u svome programu kulturno-nacionalne ciljeve.

Godine 1862. u tadašnjoj Opštini Dobrota, kraj današnjeg Kotora, osnovana je *Slavjanska čitaonica* čiji je prvi predsjednik bio kapetan Vido Kamenarović. Za počasne predsjednike predložio je mladog susjednog suverena knjaza Nikolu Prvoga i biskupa Strosmajera. U pozdravnom govoru između ostalog je kazao: *«...Osnivamo ovu čitaonicu prije svega radi našega jezika, ovaj vez bratske ljubavi pravog napretka, ovaj stub budućnosti, jer bez temelja kuća se ne gradi, a temelj narodnosti je naš jezik i temelj nauke materinsko vaspitanje. Sastajmo se u ovoj čitaonici, neka se umovi izoštravaju i razna mišljenja izadu na jedno hladnokrvno bojište tada će se naša otadžbina podići među svojim sestrama i ispoljiti vrline sinova svojih...»* A kad je pukla nevesinjska puška, šalje Čitaonica knjazu Nikoli depešu: *«Dobročani susjedi, zasluženoj Crnoj Gori, ushićenim srcem vapi u dobar čas Kneže zasjao mač u tvojoj viteškoj desnici. Neka se već skrše lanci sužne naše braće i ponovi silna srpska slava.»*⁸

Godine 1869. Čitaonica u Irigu, jedna od najstarijih srpskih čitaonica u Vojvodini, izabrala je za svoje počasne članove Stefana Mitrova Ljubišu i Božidara Petranovića, kao narodne borce sa primorja, Boke kotorske i Dalmacije.⁹ U Knjaževini Crnoj Gori, krajem XIX vijeka, osnivaju se na Cetinju književno-naučna društva kao ustanove nacionalno-prosvjetiteljskog karaktera: *Društvo «Gorski vijenac»* (1894) i *Čitaonica vetinjska*. Izdavali su književni list *«Luču»* (1895—1900) i *«Književni list»* (1901—1902).¹⁰

⁷ Jovan Skerlić, *Omladina i njena književnost (1848—1871)*. Beograd, 1906, 123.

⁸ Up. *Govor Mirka M. Komnenovića*, Sremski Karlovci (Patrijaršijska štamparija), 1937, 21.

⁹ Dr. Košta Milutinović, *O političkom liku Lazara Tomunovića*. Istorijski zapisi, Titograd, XXIX (XLIX/1976, sv. 3—4, 496—497.

¹⁰ D. D. Vuksan, *Pregled štampe u Crnoj Gori 1834—1934*. O stogodišnjici svoga postanka izdala Banovinska štamparija «Obod», Cetinje, 1934, 105—110 i 111—112. *Srpsko čitalište* osnovano je još 1846. g. u Beogradu

II

Pravilnik Društva »Srpske čitaonice u Herceg-Novome predstavlja dokumenat o obrazovanosti onih snaga hercegnovskog primorja koje su na osnovu trgovačkog kapitala i pomorstva bile utemeljivači Društva »Srpska čitaonica«. Te snage su generacijama unazad predano sticale i čuvale podjednako materijalna i zavičajno-duhovna dobra, posebno svoj maternji jezik i svoje pismo. Čvrsto organizovane u razvijenoj gradskoj komuni, svojim sopstvenim opredjeljenjima i inicijativama, vodile su i ekonomsku, i prosvjetnu, i jezičku politiku. *Pravilnik Društva »Srpske čitaonice«* nesumnjiv je dokaz urbane razvijenosti i obrazovnih usmjerenja pothranjivanih narodnim izvorima. U okviru svojih javnih ovlašćenja, sa statusom pravnog lica, hercegnovska *Srpska čitaonica* služila se savremenom književnojezičkom normom, već posljednjih decenija XIX vijeka. Pomenuti dokumenat doprinos je opštoj srpskohrvatskoj jezičkoknjiževnoj i kulturnoj istoriji.

Donosimo u potpunosti i ad literam sve odredbe *Pravilnika Društva »Srpske čitaonice«*, kao i na kraju njegovu, latinicom odštampanu, zakonsku registraciju.

PRAVILNIK SRPSKE ČITAONICE u Herceg-Novome.

§ 1.

Društvu je ime: »Srpska Čitaonica«, sjedište mu je u Herceg-Novome.

§ 2.

Znakovi društva jesu:

- a) Austrijski trgovački barjak i crveno-plavo bijela srpska narodna zastava;
- b) Natpis na tabli: »Srpska Čitaonica«, koja mora visiti na stanu društva s dvora.

§ 3.

Poglavita je cijelj ovome društvu, da se čitanjem knjiga i novina, i prijateljskim sastancima poučava i obavještava o književnom i znanstvenom napretku, i dnevnim događajima političkim.

»poradi čitanja novina i knjiga i poradi međusobnog saobraštenija«. Imalo je predsjednika, blagajnika i bibliotekara. Primalo je svu srbijansku i vojvođansku štampu i glavne austrijske, njemačke, francuske i engleske novine i časopise. Godine 1847. pokrenulo je svoj organ *Novine Čitališta beogradskog*. Njegovi članci bili su iz redova tadašnje inteligencije i bogatijih trgovaca. Slične ustanove osnovane su i u Smedercvu, Kragujevcu, Sapcu i drugim mjestima Srbije (Mala enciklopedija Prosvete, knj. II, Beograd, 1953, 1009).

§ 4.

Srestva, kojima društvo tu cijelj postizava, sastoje se iz dobrovoljnijeh priloga, iz priloga članova utemeljača, koje članovi društva namjenjuju, i iz članarine.

§ 5.

Zvanični jezik »Srpske Čitaonice« u Herceg-Novome je srpski sa ćirilskim slovima.

§ 6.

Članovi »Srpske Čitaonice« u Herceg-Novome dijele se na:

- a) Počasne, koji su stekli osobite zasluge za Čitaonicu, što su je moralno ili materijalno pomagali, ili se inače odlikovali u pravcima, koje ova Čitaonica prema svojoj zadaći želi unaprijediti, Počasne članove bira skupština na prijedlog Upraviteljstva tajnijem glasanjem bez debate;
- b) Utemeljače, koji u korist društvenog imetka uplate na jedan put forinata 10, a osim toga plaćaju običnu mjesečnu članarinu od forinta 1 u gradu, a 50 novčića iz van grada. Ovi se obvezuju, da će biti članovi Čitaonice dvije godine;
- v) Uživatelje, koji plaćaju mjesečnu članarinu od forinta 1 odnosno 50 novčića. Ovi se obvezuju, da će biti članovi Čitaonice jednu godinu.

§ 7.

Svaki član ima pravo: dolaziti u Čitaonicu, čitati u njoj novine i knjige, i učestvovati kod svih zabava i predavanja. Svi članovi imaju pravo predložiti koje novine da se drže i uživaju pravo pritužbe.

Počasni članovi imaju u skupštini samo savjetujući glas. Izabrani u Upraviteljstvo moraju biti 3 člana od utemeljača i 2 od uživatelja; a predsjednik mora da bude utemeljač.

Utemeljači, kao i uživatelji, imaju pravo, da biraju Upraviteljstvo, i imaju pravo interpelacije.

§ 8.

Svi, bez razlike, članovi obvezuju se: držati se tačno pravila i pokoravati se svim zaključcima skupštine i Upraviteljstva. Najpače se obvezuju plaćati članarinu onako, kako to Upraviteljstvo odredi, i držati se kućnog reda.

§ 9.

Članstvo se gubi:

- a) Smrću;
- b) Istupom;
- v) Isključenjem.

Smrću prestaje članstvo i sve nedospjele obveze prema društvu. Ko poslije izmimuća roka, za koji se obvezao biti članom, iz Čitaonice istupiti želi, valja da tu svoju namjeru prijavi Upraviteljstvu barem 4 nedjelje prije nego mu ističe rok, jer će se inače poslije toga smatrati, da se je obvezao biti članom još za jednu godinu.

§ 10.

Članove činovnike, koji budu iz Herceg-Novog premješteni, mora Upraviteljstvo odmah razriješiti, ako svoj istup prijave barem 3 dana prije svog odlaska, i sve svoje nedospjele obveze društvu namire.

§ 11.

Član Čitaonice može biti isključen zbog počinjena kakva god zločina, a i zbog prestupaka i prekršaja iz koristoljublja, zatim zbog takvog čina, kojim mu se ruši čist karakter. Onda, ako protiv Čitaonice ili njezinih ciljeva radi s namjerom, da Čitaonicu sruši, ili joj postizanje zadaće osujeti; dalje zbog grube nepristojnosti u prostorijama Čitaonice, ili ako na suprot trokratnoj opomeni ne plati svoj dug, koji je dotle dospio. Prijedlog za isključenje nekog člana uzeće Upraviteljstvo u pretres, ako ga je podnio jedan od Upraviteljstva ili 6 društvenih članova; o njemu valja da se tuženi izrazi u roku od 8 dana, a riješava ga Upraviteljstvo u sjednici od najmanje 3 člana i predsjednika.

Zaključak biće valjan, ako je stvoren sa polovinu glasova. Protiv tog zaključka može se tuženi u roku od 14 dana prizvati na glavnu skupštinu. Od časa, kada je neko saznao da je predložen na isključenje, pa do konačnog rješenja, ne smije pohađati Čitaonicu. S časom pravomoćnosti isključenja dospjeva sva članarina do konca roka, dokle se je dotični obvezao ostati članom, a moći će se odmah tužiti sudu bez opomene.

§ 12.

Sporna pitanja i razmirice, potičuće iz društvenih odnošaja, rješava u prvoj instanciji Upraviteljstvo, a konačno glavna skupština.

§ 13.

Dugovi se ućeruju sudskim putem, ako se poslije trokratne opomene ne plate.

§ 14.

Društveno upraviteljstvo sastoji se: iz predsjednika i 4 odbornika, koje je glavna skupština tajnim glasanjem izabrala za jednu (1) godinu dana, Upraviteljstvo drži svoje sjednice svako 3 mjeseca

dana, a ako 2 (dva) odbornika žele, mora predsjednik i mimo toga sazvati sjednicu. Zaključak Upraviteljstva biće valjan, ako je stvoren u sjednici od najmanje 3 člana Upraviteljstva; a kad se radi o primanju ili isključenju članova, najmanje od tri člana Upraviteljstva i predsjednika.

§ 15.

1) Upraviteljstvo bira iz svoje sredine: podpredsjednika, tajnika, blagajnika i knjižničara;

2) Rješava tekuće poslove, pazi na tačno plaćanje članarine, prinosa i dugova, opominje dužnike, odlučuje o izdacima i o tome, kako će se društveni imetak korisno upotrijebiti;

3) Rješava prijedloge i želje pojedinih članova o nabavljanju novina i namještaja;

4) Rješava o primanju, isključenju i istupu članova i rješava sporna pitanja i razmirice potičuće iz društvenih odnošaja;

5) Pripravlja društveni proračun za dođuću godinu; pregleda i sve prijedloge predsjednikove za skupštinu;

6) Bira, mjesto istupivših članova Upraviteljstva, zamjenike do skupštine.

§ 16.

Upraviteljstvo saziva glavne skupštine i njima predsjedava društveni predsjednik.

Zapisnik potpisuje predsjednik i tajnik, a ovjerava ga jedan prisutni član u dođućoj sjednici.

§ 17.

Društvenog predsjednika bira glavna skupština tajnim glasanjem. On je za svoje čine samo njoj odgovoran, a u pogledu vršenja zaključaka Upraviteljstva — Upraviteljstvu. On saziva sjednice Upraviteljstva.

§ 18.

Ako je predsjednik spriječen, zastupa ga u svim pravima i dužnostima podpredsjednik.

§ 19.

Društvo javno predstavlja predsjednik, a kad je ovaj spriječen, — podpredsjednik s tajnikom.

§ 20.

Blagajnik vodi društvene račune i potrebite knjige, iz kojih se može vidjeti stanje imetka. On drži kasu i uložne knjižice. Dužan je isplatiti sve svote, koje dozvoli predsjednik i 2 člana Upraviteljstva.

§ 21.

Glavna skupština drži se u mjesecu Januaru svake godine, a inače, ako je zatraži barem 15 članova, te predsjedniku pismeno prijave svrhu sastanka. Glavna skupština moći će rješavati poslove, ako je prisutno barem 15 članova osim Upraviteljstva; ako ih pak na prvi poziv ne dođe toliko, sazvaće se druga skupština, koja će moći rješavati, i ako je samo 10 članova došlo osim Upraviteljstva Dnevni red ne smije se mijenjati.

§ 22.

Pravo glasa na glavnoj skupštini imaju svi oni, koji i na običnoj skupštini (§ 7.) — Zaključke stvara glavna skupština obično usmeno i javnim glasanjem, a za valjanost zaključaka dovoljna je većina glasova (osim § 23. tačka 4. i § 24.). Ako su glasovi jednaci, odlučuje predsjednik. Tajno se glasa samo pri izboru Upraviteljstva, počasnih članova, i o prizivu na isključenje.

§ 23.

Djelokrug glavne skupštine:

- 1) Bira društvenog predsjednika i društveno Upraviteljstvo za godinu dana;
- 2) Raspravlja o dnevnom redu i svim prijedlozima članova i Upraviteljstva;
- 3) Odobrava proračun za dojučuću godinu i potvrđuje zaključne račune;
- 4) Mijenja pravila, ako je to predloženo od kojeg člana i ako je takav prijedlog poduprt od najmanje još 5 članova. Zaključak u tom pogledu vrijedi, ako pristane na promjenu barem dvije trećine prisutnih članova;
- 5) Rješava prizive o isključenju; a Upraviteljstvo bira počasne članove tajnim glasanjem bez prijetodne debate.

§ 24.

»Srpska Čitaonica« u Herceg-Novome može se raspustiti, ako to zaključi glavna skupština. Na takovoj skupštini moraju da budu prisutne dvije trećine članova a da devet desetina (9/10) od tih glasova budu za raspuštanje. Prijedlog za raspuštanje mora se u dnevnom redu dotične glavne skupštine naročito navesti, a ne smije se staviti pod natpisom »eventualija.«

§ 25.

Ako se »Srpska Čitaonica« u Herceg-Novome raspusti svojevrijedno ili po naredbi Vlasti, Upraviteljstvo predaće njen imetak

članovima Utemeljačima na sahranu, pa ako se u roku od jedne (1) godine, poslije raspusta, ne bi osnovala po novo «Srpska Čitaonica» u Herceg-Novome, pripašće njen imetak pomenutim utemeljačima, izuzevši biblioteku, kojom će raspolagati glavna skupština.

Broj 33.428/V.

Da društvo «Srpska čitaonica» u Herceg-Novome postoji po ovim pravilima svjedoči se u smislu § 9. zakona 15. studenoga 1867. D.Z.L. broj 134.

Zadar dne 31. prosinca 1894.

Za c. k. Namjestnika

Pavich

Summary

THE BOOK OF REGULATIONS OF THE SOCIETY THE »SERBIAN READING ROOM« IN HERCEG-NOVI OF 1894

Dr Jelisaveta SUBOTIC

The book of Regulations of the »Serbian Reading Room« in Herceg-Novi presents a document showing the education level and enlightenment-cultural aims of those agents along the coast of Herceg-Novi who, basing their ability on the trading capital and the sea trade, established the society the »Serbian Reading Room«. For generations they devoted themselves to the accumulation and preservation of both material and spiritual wealth of their native region, in particular their own language and alphabet. Firmly organized in a developed urban community, according to their own determination and initiative, they led economic, educational and language policy. The proof of it are the documents of the old Community of Topla written in Cyrillic alphabet and the language of the native people. The Book of Regulations of the »Serbian Reading Room« in Herceg-Novi of 1894 is a firm proof of urban development and educated aims supported by the folk sources. Within its authority having the position of a juristic person the »Serbian Reading Room« in Herceg-Novi applied the contemporary literary-language standards in the late decades of the 19th century. The mentioned document is a contribution to the general Serbo-Croat literary-language and cultural history.